

ДУШКА КЛИКОВАЦ
(Београд)

ПОЈМОВНЕ МЕТАФОРЕ И СЕМАНТИКА ПРЕДЛОГА: О ЈЕДНОМ АПСТРАКТНОМ ЗНАЧЕЊУ ПРЕДЛОГА У С ЛОКАТИВОМ

Циљ рада је да се опише и објасни једно апстрактно значење предлога у које досад у литератури није било предмет веће пажње, а које налазимо у примерима као што је *У мени је нашао другара*. То значење имплицира активност разумевања, која се, будући апстрактна, схвата помоћу метафоре **РАЗУМЕВАЊЕ ЕНТИТЕТА ЈЕ ОТКРИВАЊЕ ОБЈЕКТА САДРЖАНОГ У ЊЕМУ**, а ова је, са своје стране, конкретизација једне од основних метафора у човековом појмовном систему — **РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ВИЂЕЊЕ**. У раду се даље наводи шта све може бити „садржани објекат“, тј. резултат разумевања, и објашњава се онај део **МЕТАФОРЕ ПРОВОДНИКА** који имплицира да су језичке јединице садржатељи за своја значења.

У овом раду биће речи о једном апстрактном значењу предлога у о којем у литератури нема много помена. Издваја га Даничић, наводећи примере као што су *Ни у шишкви суда ни у Влаху друга* и *У њима да имамо добру узданицу* уз коментар „кад је једна ствар у облику друге, онда се изједначује с њом и бива исто што је она“ (1858: 637—638). Белић (1969) га, међутим, не помиње, као ни Стевановић (1979), којем су примери *Додаде задовољан шићо је у мени нашао другара* и *Не њрејозна у домаћину човека* само илустрација употребе конструкције предлога у с локативом у функцији неправог објекта (1979: 501).

На другој страни, наведено значење предлога у налазимо у примерима с глаголом *гледајти*. Тако Петровић (1992), у анализи синтаксичких и семантичких особина тог глагола, констатује да се он „појављује [...] у конструкцијама 'ауторске оцене' са именском лексемом у акузативу и локативу. Њиме се одређени садржај приписује од стране говорног лица (оцењивача) неком предмету, каузатору такве радње“. Наведени примери су из РСАНУ, нпр.: *Досад је она у Милици гледала само душманина* (1992: 165). За нас је интересантно што ауторка експлицитно говори о *садржају*, који је инхерентан значењу предлога у; исти појам — садржавање — помиње се и у РСАНУ, где се

под **гледати** даје и значење *налазити*, *видети* (у некоме, нечему); *смајрајући садржаним*. Кључ за значење предлога *у* о којем је реч налази се управо у значењу глагола *гледајући* у наведеним примерима (из примера смо видели да у питању могу бити и други глаголи перцепције, као што је, нпр., глагол *прекознајући*, али и глагол *наћи*, који имплицира перцепцију). Наиме, глаголи *гледајући/прекознајући/наћи* у датим примерима односе се на активност *разумевања*.

Речено језиком когнитивне лингвистике, активност *разумевања* се, будући апстрактна, не може разумети непосредно, чулно, него помоћу метафоре. У питању је *појмовна метафора*, која је средство разумевања апстрактних искустава помоћу конкретних и која лежи у основи језичких метафора (Лејкоф и Џонсон 1980). Једна од најопштијих метафора помоћу које се разуме само разумевање јесте древна метафора **РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ВИЂЕЊЕ**, позната, како наводи Свитсер (1987), бар свима индоевропским језицима. Али откуд у том контексту појам **САДРЖАВАЊА**?

Реч је о томе да метафора **РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ВИЂЕЊЕ** има као свој огранак метафору **РАЗУМЕВАЊЕ ЕНТИТЕТА ЈЕ ОТКРИВАЊЕ ОБЈЕКТА САДРЖАНОГ У ЊЕМУ**. Тај садржани објекат (у даљем тексту *СО*) може бити све оно што је скривено, што се не види на први поглед, до чега се долази бољим упознавањем ентитета и после дужег искуства са њим. То може бити нека његова особина, скривени карактер, његов узрок итд.

Ово значење предлога *у* засновано је на једној варијанти основног случаја садржавања. Тај случај, наиме, подразумева предмет типа *кутије/посуде* (назваћемо га општим именом *садржајатељ* — у даљем тексту *С*), у којем се, целом својом запремином остајући у његовим границама, налази неки други предмет (*СО*). Ако је *С* затворен и непровидан, он сасвим скрива *СО* од погледа и дохвата. Посматрач чак и не мора знати да је предмет који види пред собом садржатељ; а ако зна, учачавање *СО* или допирање до њега може тада бити скопчано с тешкоћама и захтевати улагање напора или неки нарочит поступак. Оно што може оправдавати такав ангажман може бити претпостављена вредност *СО*: посматрач може сматрати да је управо он важан, а не *С* у којем се налази.

Овакав тип садржавања снажно је подржан и из оног аспекта искуства у коме се човек јавља као *С* за појаве свог душевног живота. Човек, наиме, зна да део његовог „унутрашњег“ живота другима обично није очигледан на први поглед — као што понекад може бити тајна и за њега самог (штавише, што је важнији, то је „дубљи“ и скривенији). Такође, кад су у питању други људи, искуство му гово-

ри да неке њихове битне особине не морају бити очите већ при првом контакту — као и то да оне могу бити и намерно прикриване. Ово искуство испољава се као (стереотипно) уверење да „није важно како неко *изгледа*, битно је оно што је у њему“ — јер оно што је у некоме јесте какав је он *стварно*¹.

Као илустрација наведене метафоре, конструкција у с локативом употребљава се најчешће, како смо малочас наговорили, с глаголима перцепције. Шири корпус (ексцерпиран за потребе ширег истраживања — в. Кликовац (1995)) показује да већина њих значи опажање најрепрезентативнијим чулом — видом: *видети*, *гледајти*, *ошкријти*, *назирајти*, *разазнајти*, *јрејознајти*, али и другим чулима: *њушкајти*, *осећајти*/*осећати*, *наслућити*. Срећу се, такође, глаголи који подразумевају перцепцију (*одражавајти се*, *оцртавајти се*, *очишћивајти се*), као и *јтражити* и *наћи*. Помињање неког од ових глагола није, међутим, неопходно — довољан је и сам глагол *јесам/бијти*, којим се тврди постојање једног ентитета у другом.

Који све ентитети могу бити резултат разумевања, тј. играти метафоричку улогу СО?

1. Разумевањем се може доћи до особине ентитета — садржатеља (човека, предмета или појаве). На плану језичке форме особина се изражава именицом или конструкцијом са именичком заменицом (*иша*/*неишо*/*нишиша* + придев).

... *у другарици Зори као да више није било ни тјрунке безазлености или чедности, оданости наше ружојрстите Зоре* (Вел.: 37)²; *Ничег није било ни тјврдог ни сјпрозог у њему. Ни далеког ни удаљеног. Ни надмоћног ни саможивог* (Вел.: 187); *Гледа у мрљу на своду. ... чега ли то толико загонетног има у тој ружној, мркој шару окруженој грубо клесаном сивом сигом* (Нен.: 235); *Друго ти је било наглашавано са неком муклином и мрклином у гласу ...* (Вел.: 177); *У обреду уношења бадњака било је нечега свечаног и шамног, у обреду јрослављања са јелком*

¹ Ова „народна теорија“ о изгледу неког човека или предмета и њиховој стварној вредности налази свог израза и у метафори РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ОТВАРАЊЕ САДРЖАТЕЉА, коју илуструју изрази као *зайворено лице*, *зайворен израз*; за реч *зайворен* у тим примерима РСАНУ даје дефиницију „на којему се не огледају осећања, расположења, промене у њима, *нейрозиран*, *недокучив*“ (курзив наш — Д. К.).

² Скраћенице имају следећа значења: Вел. — Светлана Велмар-Јанковић, *Лагум*, Београд: БИГЗ, 1991; Нен. — Добрило Ненадић, *Дорошје*, Београд: Рад / Народна књига / БИГЗ, 1980; Сел. — Меша Селимовић, *Дервиш и смрт*, Београд: Слобода, 1979; Киш — Данило Киш, „Енциклопедија мртвих“, у: *Енциклопедија мртвих*, Београд: Просвета, 1983, стр. 47–79; Грицкат — Грицкат-Радуловић, Ирена, „Лексикографија — велики интелектуални изазов“, *Полијтика*, 5. јануар 1991, стр. 13.

било је свечаног и радосног ... (Вел.: 100); *Штја* је било рационално у *јонашању* оног сулудог дрвендеке ... (Вел.: 75); Жељели смо *истио* један од другог ..., и *што* је било најжалосније у овом виђењу без сврхе (Сел.: 81), итд.

2. Разумевањем се може открити да биће, предмет или појава имају другачији идентитет него што се на први поглед чини:

У јојави ове жене прејознао [је] нестварно биће о којем му је *јричала* *Олга* ... (Вел.: 27); *Ми* смо црква. Народ у нама гледа божјије *јосланике* на земљи ... (Нен.: 127); ... *сјварци* који су у *Дадариној* *живахности* видели нешто од своје *јрохујале* младости ... (Нен.: 823); *Било* је ... у *јој* *смерности* ... неког *јојлог* *јрисјајања* на *живој* ... (Вел.: 132); *Било* је много *скоројевитсја* у нашем ... *космојолијизму*, као и у нашем *антијитрадиционализму* ... (Вел.: 102), итд.

Овај други идентитет може бити апстрактнији од С, који је, онда, његов појавни облик:

У њеној [јросјорије] је смраченој *јојуљености* ваљало *изнаћи* *јредности* ... (Вел.: 77); *У догађају* с краја једног јануарског *јојоднева* 1943. нисам ни *јомислила* да назирем *сјереотјиј* једне *врсте* *рајних* *збивања* ... (Вел.: 122); ... *вешјачко* [је] било *јевитјиније* од *јравог* и, самим *јим*, на *цени*. *У шоме* је ... један од *основних* *јарадокса* *нове*, *јтехнолошке* *ере* ... (Вел.: 148), итд.

Ентитет чији се прави идентитет утврђује може бити и *сјвар*. Заједно са том речју предлог у ствара израз у *сјвари*, који значи „заправо“, „кад се боље погледа“. Имплицира се, наиме, да неки ентитет није оно што на први поглед изгледа, него да има неку другачију суштину, до које се долази тек накнадним искуством са њим или накнадним размишљањем:

... *јобожје* као некакав болесник *што* се *ојоравља* *јосле* *јешке* болести, а у *сјвари* *лењивац* ... (Нен.: 95); ... *бунила* сам се и *јројивила* а, у *сјвари*, *већ* *ројски* *јојушјала* ... (Вел.: 103); ... *јер* ме је *Кристја* *ухвајила* *исјод* *руке*, у *сјвари* ме је *јридрсјала* ... (Вел.: 157), итд.

3. СО може бити осећај или доживљај који човек има у додиру са С:

Тада је *јочео* бесмисао ... *Било* је неке *неодољиве* *сластји* у *јом* *ничему*, у *јлујању* без *најора* и *циља* (Сел.: 245); *И* није ли ме довела у ову *библијтеку* ... да бих *ојкрила* Енциклопедију *мртвих* и *нашла* у *њој* *зрно* *ујшехе*? (Киш: 53); ... *никада* нисам *осјејшио* *јолико* *моћи* у *ономе* *што* сам *могао* да *учиним* (Сел.: 50), итд.

4. СО може бити изазивач или узрок неког стања или ситуације, који се концептуализују као С:

Било је у њом његовом ѡрошћивљењу неког чудног сѡраха ... (Киш: 63); Било је и црне ѡакосѡи у ѡмом наглом мијењању разговора, и злураде жеље да га уѡрљам његовом власѡиѡмом ѡохлејом (Сел.: 156); Слика је велика заѡмо шѡмо мами на свађу, има у њој људског задаха ...: ваѡрушѡиѡине, бунила, грознице ... (Нен.: 227); Преко цијеле ширине враѡа видио сам на ѡлочи до-враѡика једну његову босу ногу, и лице бјеље од шекијског зида. У ѡмом бијелом лицу, у немоћно разаетѡим рукама, у ћуѡињау, био је ужас чекања (Сел.: 50)³; Тек сам онда сагледала ... скривалицу коју ови наслови склаѡају чим се ѡвежсу ... Оцрѡавају се у ѡој скривалици, гоѡиво јасно, обриси људског безумља и зла ... (Вел.: 57), итд.

5. СО може бити и последица појаве која је С; ово значење је, међутим, посведочено само једним примером:

Главиња ѡсина за њима, њушка ѡајну ѡоруку, а у мирису ше ѡоруке грех, ѡрељуба, злосрећна судба његовог ѡмѡорелог гоѡодара ... (Нен.: 205).

6. СО је говорников став, намера или стање; С је његов симптом: *израз лица, ѡоглед, глас/шайѡи, ѡокреѡи, ѡосѡуѡак, ѡонашање⁴, речи (и начин говорења), или нека човекова рукотворина.*

... Дорѡијеј ме је гледао сасвим равно у очи и ја у његовом изразу нисам ѡримећивао ни најмању сенку нелагодносѡи (Нен.: 20); Погледом у којем је конценѡрисана изошѡирена суровосѡи (Вел.: 183)⁵; Не знам да ли је у моме гласу осјеѡила несигурносѡи, колебање, сумњу (Сел.: 32)⁶; ... издаје га ѡо који ѡокреѡи у

³ Овај пример добро илуструје значење о којем говоримо: ентитети који су проглашени садржатељима толико су различити да се не могу повезати на основу неког свог инхерентног својства, већ само на основу тога што њихово разумевање упућује на исту ствар.

⁴ Видели смо (тачка 1) да се разумевањем ових ентитета може доћи и до њихових особина.

⁵ Поглед може бити и ѡун онога до чега се долази његовим разумевањем: *Гледа ме одозго ѡогледом ѡуним брижносѡи и саосећања (Нен.: 221), итд.* На другој страни, међутим, *ѡразан ѡоглед* није онај који не упућује на стање говорника, него онај који је упућује ни на какво његово ѡозиѡивно стање.

⁶ *Глас* и *шайѡи* могу бити ѡуни онога што се путем њих преноси, али нисмо наишли на могућност да буду ѡразни (особина *гласа* да може бити *шуйѡа* и да се може *расѡукнуѡи* односе се на његове акустичке квалитете): *... гласовима ѡуним мржње, узбуђења, уздрхѡале радозналосѡи, мириса крви, ѡѡајног дивљења, сѡремносѡи на насиље и на одмазду ... (Сел.: 78); Шайѡи му је задивљен, ѡун зависѡи (Сел.: 236).*

коме се мешају знаци немоћи са знацима гoспoдcтвeнe oтмeнo-стии и надмоћног презира (Нен.: 159); ... *тај саспoјак великодy-шнoстии у њoнашању нoвe властии* ... (Вел.: 171); *Мoжда је у њe-гoвим ријечима и њoстийцима било и неке скривене намјере, жеље да ме заустави на љућу који је наслућивао* ... (Сел.: 320); ... *чијом смо се оданостии ..., садржаној у његовим уобичајеним реченицама* ... (Вел.: 19); ... *било је неког мира и сигурностии у шoм шихом неужурбаном говорењу* ... (Сел.: 82); *Хоћу ли шo идући његовим [расијећа] складним линијама до Прохора да до-сегнем, да га прочишћам у овом једином рукојису који је за со-бом oстивавиo?* (Нен.: 91) (уз додатну метафору РУКОТВОРИНА ЈЕ РУКОПИС), итд.

Овде треба истаћи разлику између значења конструкције у с лoкaтивoм и пoсeсивнoг гeнитивa, који је у неким примерима такође могућан. Тако, на пример, *несигурностii у гласу* није што и *несигур-ностii гласa* — ово друго се односи на физички квалитет гласа (тих, испрекидан, муцав и сл. глас), а оно прво на стање говорника (глас је у том случају само начин на који ми сазнајемо какво је то стање). Из истих разлога не може се рећи *јачина у гласу*, јер је реч о физичком својству које је доступно чулима, што је домен генитива: *јачина гла-са*; али се зато може рећи само *љубазностii у гласу*, јер није реч о фи-зичком квалитету гласа, него о ставу говорника.

С обзиром на то да су начињене управо ради тога да нешто значе (означавају, изражавају), језичке јединице концептуализују се такође као садржатељи, а њихова значења као СО (појава коју је, у склопу тзв. МЕТАФОРЕ ПРОВОДНИКА, у енглеском језику описао Реди (1979); за српски в. Кликовац (1995)).

У ... уводнику шумачио се њoјам садржан у наслову (Вел.: 222); ... *oнда гледа у мене, шражи своју слику у мојим ријечима, своју далеку славу на мојим уснама* (Сел.: 174); *Да ли сам синоћ у његовим ријечима чуо оно чега није било* ... (Сел.: 196); *Неки врло њажљив лексикограф, размишљајући над речју затворити, уишћави се шћа је шo скровишo у шoј речи* ... (Грицкат); *Не знам шћа ће бишћи забијежено, али ће у кукама слова oстивити нешћо од онога шћо је бивало у мени* ... (Сел.: 9) (уз додатну метонимију: *куке слова стоји за речи*), итд.

Има и других израза који упућују на то да су језичке јединице садржатељи. Таква концептуализација експлицитна је и у следећим примерима:

... молишћва ми је због њега била шразна, сведена на ријечи без садржине ... (Сел.: 99); *Биљке које су давале садржину на-зиву „зимска башћа“* ... (Вел.: 118); ... *говорници и не шримећују*

да, једнако, деценијама, ујошребљавају исте речи и исте изразе ..., убеђени да изговарају нове **садржаје** (Вел.: 236); Када се ујошребљавају у контекстима, оне [речи] у многим случајевима **садрже** нешто ван очекивања (Грицкат), итд.

У складу с истом метафором, језичке јединице могу бити **јуне** или **јразне**:

... речи **јуне** милошће и љубавних драгања ... (Нен.: 189); У **јочешку** сам хтио да **ја** његова **јонуда** буде **лажна**, **јразна** ријеч која не обавезује на дјело (Сел.: 142); **Широм** сам **ошвара**-**ла** усја, али су речи **исјадале** само у мрвицама. У огледалу сам их **видела** како **исјадају**: безобличне **јразнине** (Вел.: 22); А добар човек ће увијек **јако** рећи, и **јо** није мишљење **већ јразно** саучешће (Сел.: 168); **Можда** је све **јо** **нагађање**, **јразна** **јрича**? (Сел.: 115), итд.

Корпус даје потврде и за **јразне** **јлајње**, **исјразно** **нагваждање**, **исјразно** **јрејирање**, **ошмено** али **јалово јразнословље**, **шуйаљ** **говор**. Такође, пошто је С, реч може бити и **ошворена**: **Није јо** **груба шала**, **већ ошворена** **ријеч** о **сшварним** **могућностима** (Сел.: 222) — то је реч „којој се јасно види шта је унутра“, тј. шта се њоме мисли, шта „значи“. Слично томе, смисао је **јасан** ако га не скрива сувише компликован израз, тј. **непровидан** С:

... **сувишно** **заврзивање** **које** **би** **само** **зашамњивало** **савршену јасноћу** **анђелове јоруке** (Нен.: 178); **И јакав** **један** **уметник**, **рођени** **мајстор** **слике** и **језика**, **одувек** **је** **био** **Слободан** **Јовановић**. **Тече** **његова** **реч** **као** **јошок** **бистре** **воде** и **кроз** **њу** **се** **јробија** **јасна** **мисао** **као** **јланинска** **рибица** (др Живко Топаловић, НИИ, 2103, стр. 74).

Да закључимо. Значење предлога у с локативом на које смо желели овом приликом да скренемо пажњу апстрактно је и, као такво, резултат деловања једне појмовне метафоре, коју смо формулисали на следећи начин: РАЗУМЕВАЊЕ ЕНТИТЕТА ЈЕ ОТКРИВАЊЕ ОБЈЕКТА САДРЖАНОГ У ЊЕМУ. Помоћу те метафоре човек концептуализује један део својих менталних активности, разумевајући их као своја искуства у просторном домену. То значење је, стога, добра илустрација чињенице да се за потпун опис предлошких значења мора подразумевати препознавање и експлицитно формулисање појмовних метафора које им леже у основи.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић (1960): Белић, Александар (1969). *Ишорија српскохрватског језика, II: Речи са деklinацијом*. Београд: Научна књига.

- Даничић (1858): Даничић, Ђуро (1858). *Србска синтакса*. Београд.
- Кликовац (1995): Кликовац, Душка (1995). *Концептуализација и њредлошка реализација садржавања (на њимерима српскохрватског и енглеског језика)*. Докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду.
- Лејкоф и Џонсон (1980): Lakoff, George, Mark Johnson (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Петровић (1992): Петровић, Владислава (1992). Глагол *гледајти* као синтаксичка и семантичка јединица. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, XXXV: 2, 161—167.
- Реди (1979): Reddy, Michael (1979). The conduit metaphor. In: *Metaphor and Thought* (A. Ortony, ed.), Cambridge: CUP, 284—324.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I—XV. Београд: РСАНУ.
- Свитсер (1987): Sweetser, Eve (1987). Metaphorical models of thought and speech: a comparison of historical directions and metaphorical mappings in the two domains. *Berkeley Linguistics Society — Proceedings of the Thirteenth Annual Meeting*, Berkeley, CA: Berkeley Linguistics Society, 446—459.
- Стевановић (1979): Стевановић, Михаило (1979). *Савремени српскохрватски језик, II: Синтакса*. Београд: Научна књига.